

DAVOR PEĆNJAK,
ASPEKTI OSOBNOG
IDENTITETA

Biblioteka Scopus
Zagreb, 2006.

Marko
Kardum

U Pećnjakovoj knjizi *Aspekti osobnog identiteta* iznosi se problematika ili jedan njen dio vezan uz aspekt osobnog identiteta, a s aspekta suvremene analitičke filozofije. Dakako, sam Pećnjak upozorava u uvodu u raspravu na višeznačnost sintagme 'osobni identitet'. Pri tome se pojam osobe (koliko god on bio filozofski zanimljiv) zaobilazi i ne ispituju se uvjeti koji od nekog sustava čine osobu ili koje psihološke uvjete ta osoba mora zadovoljavati. Kako se precizna definicija osobe i ne može naći, tako se otvara i problem osobnog identiteta, a poglavito zbog toga što bi takva definicija uključivala određenje osobe u vremenu. Pitanje određenja i bivanja istom osobom u različitom vremenu čini se središnjim za ovu tematiku.

Pećnjak se, uzimajući u obzir nepostojanje dakle definicije osobe, okreće okvirnim uvjetima bivanja osobom onako kako ih formulira Dennett u 'Conditions of Personhood'; osoba mora biti samosvjesna, svjesna svog identiteta i svjesna svog (neprekidnog) postojanja u vremenu ili osoba mora biti intencionalna, racionalna, prema njoj se zauzima stav, ona uzvraća stav, komunicira verbalno i samosvjesna je. Ovakav skup uvjeta međusobno je povezan i proizlazi već iz Lockeove definicije osobe kao mislećeg inteligentnog bića koje ima razum i moć refleksije te može shvatiti sebe kao sebe, isto misleće biće na različitim mjestima u različitim vremenima.

S obzirom da se navedena problematika vezuje uz ljudska bića treba napomenuti da se sva ljudska bića uzimaju kao osobe dok otvorenim pitanjem ostaje mogu li druga bića biti osobama. Problemom osobnog identiteta tako u prvom redu postaje što je ono što neku osobu koja postoji u različitom vremenu čini istom osobom u tim različitim vremenskim odsječcima. Dakako, valja reći riječ-dvije i o samom identitetu. On ima određeni formalni karakter i kao takav mora biti simetričan, tranzitivan i refleksivan, a u numeričkom smislu govori da su objekti A i B zapravo jedan te isti objekt.

Ove uvodne napomene vode postavljanju središnjeg problema; kako utvrditi da je objekt (osoba) u jednom vremenu identičan objektu u drugom vremenu? Kako valjano utvrditi da se radi istoj osobi pod pretpostavkom da su ranije navedeni uvjeti bivanja osobom zadovoljeni i dovoljni? Ono što se svakako prvo nameće jest odavno podvojeno čovjekovo postojanje u mentalnom i fizičkom,

182 duhovnom i materijalnom ili tjelesnom i umnom. U tom se dualističkom izvodu odmah uočava Descartesova umna (*res cogitans*) i protežna ili tjelesna supstanca (*res extensa*). Descartes je, zadovoljavajući dogme svoga vremena, podvojio čovjeka na materiju koja je odvojena od svojega jastva i tako ju ostavio na izučavanje prirodoslovcima svoga vremena. Ono što je s jedne strane oslobodilo moć izučavanja i uspješno držalo metafizičke i dogmatske principe daleko od ustanovljavanja slobodnih prirodnih znanosti, na drugoj je strani proizvelo svijest zarobljenu, ali i odvojenu od stroja i trajno podijelilo čovjeka. Dakako, ono što se smatra jastvom i osobom ostalo je unutar *res cogitans*, odnosno unutar umne supstancije koja kao takva može biti nositeljem samo psiholoških osobina. Ukoliko postoje samo mentalni entiteti bitni za konstituiranje osobe, dualizam supstancija i, posljedično, kartezijski ego bi se mogao smatrati dovoljnim za objašnjenje problema osobnog identiteta. Naravno, redukciju na mentalna stanja nije moguće provesti i Descartesov izvod ovdje se pokazuje nezadovoljavajućim.

U suprotnosti s propitivanjem psihološkog predikata koji se može pripisati osobi, Pećnjak dalje nastavlja propitujući fizički kriterij. Mentalna stanja drugih ljudi nama su nedostupna, njihov postupak introspekcije nama je stran. Dakako, takva se tvrdnja samo donekle može odnositi na fizičko jer iako je istina da mi nismo drugo tijelo i ono nam na neki način ostaje strano barem ukoliko se odnosi na iskustvo 'biti to tijelo', ostaje činjenica kako su nam tijela mnogo bliža od mentalnih stanja 'nositelja' ili 'vlasnika' nekog tijela. To se prije svega čini očitim zbog mogućnosti da fizičko zahvatimo svojim osjetilima, da ih percipiramo. Dakako, ukoliko odbacimo dualizam supstancija i sama se ideja iskustva 'biti to to tijelo' čini suvišna i kontradiktorna jer bi iznova uključila misaonu supstanciju kao nositelja jastva. Fizički se kriterij prema tome ponajprije odnosi na nemogućnost da jedno tijelo istovremeno bude i drugo tijelo, a identitet osobe bi iz toga trebao proizaći kao prostorno-vremenska neprekidnost tijela. Različitim varijacijama i uvođenjem dodatnih problema kao prostorno-vremenski diskontinuitet i Shoemakerovih prigovora iz *Self Knowledge and Self-Identity*

(vjerojatno najpoznatiji od njih je 'zamjena mozga' pri čemu se Brownu, Robinsonu i Brownsonu, a kod Pećnjaka kroatiziranim prezimenima, prilikom operacije zamjenjuju mozgovu) fizički se kriterij također pokazuje kao neprikladan. 183

Slabljenjem zahtjeva za prostorno-vremenskim kontinuitetom uvodi se modificirani fizički kriterij u kojemu se zahtjeva samo prostorno-vremenska kontinuiranost mozga kao nositelja ljudskog identiteta. Pritom se Pećnjak najviše oslanja na teorije Thomasa Nagela (*The View from Nowhere*) koji tvrdi da je osoba esencijalno mozak i Johna Perrya (*The Importance of Being Identical*) za kojeg je 'živo biće' zapravo 'živo ljudsko tijelo'. Dakako, problem se ovdje seli na drugu razinu pa se opet postavlja pitanje je li mozak isti kao i onaj prije.

Psihološki kriterij se ovdje čini mnogo više zadovoljavajućim. Naime, danas znamo da je mozak nositelj mentalnih stanja, a kao fizički entitet on se ne tiče ničega kao što je to bio kartezijanski ego. Ovakav je pristup u stanju prevesti mentalno na fizičko u maniri fizikalističke redukcije, ali ne i eliminacije. Zadovoljavajući oba kriterija, dakle fizičke veze i mentalnih stanja, psihički se kriterij predstavlja kao stalno postojana veza iskustava i zapamćivanja pri čemu se prvotna Lockeova teorija pamćenja zamjenjuje Shoemakerovom q- (quasi) memorijom, a koja širi pojam memorije jer ne pretpostavlja samo pamćenje vlastitih iskustava. Ovom posljednjem, psihološkom kriteriju, a nakon navođenja još nekoliko teorijskih problema i stvarnih kliničkih slučajeva višestrukih identiteta, Pećnjak se i sam na kraju priklanja kao onom koji najbolje može objasniti problem osobnog identiteta.

U okvirima produkcije analitičke filozofije na hrvatskome jeziku knjiga Davora Pećnjaka predstavlja vrijedan rad koristan svima koji se u predstavljenom tematici žele više uputiti ili problemski pristupiti pitanju identiteta. Dakako, važan dio takvog pothvata predstavlja solidno poznavanje osnovne problematike i pojmova obuhvaćenih filozofijom uma koje je u ovoj knjizi moguće dobiti samo djelomično i to ponajviše zbog problemskog pristupa materiji. Takav pristup svakako valja cijiniti i predstavlja još jedan razlog za pozitivnu ocjenu Pećnjakove knjige.